

A RÉSZLEGES WH-MOZGATÁS LEHETSÉGES MODELLJE

DUDÁS KÁLMÁN

ELTE Elméleti Nyelvészeti PhD program
dudas@budling.nytud.hu

0. Bevezetés

Ebben a cikkben a részleges wh-mozgatás jelenségkörét bemutató empirikus adatok után a második fejezetben tömören más modellek kritikája található, a teljesség igénye nélkül.¹ Egy lehetséges modellt kínálunk a 3. fejezetben található általános minimalista elemzést követően a 4. fejezetben, amely láncformálással oldja meg a jelenségkör problémáit, és amelynek újdonságait és alkalmazhatóságát bizonyos szempontok alapján csoportosított példák elemzése fogja tanúsítani az 5. fejezetben. A mondat kérdő jegyeinek egyetlen szintaktikai objektumként történő ábrázolása kiindulópontul Brody (1995) pusztá rostálás (*bare checking*) elméletét² használja, amelynek bemutatása a 4. fejezet tárgya, és azokat a problémákat igyekszik megoldani, amelyek a főmondati és mellékmondati kérdés összekapcsolásából származnak. A 6. fejezet összefoglalja a cikkben ajánlott pusztá rostálási modell alapján tehető legfontosabb állításokat.

1. A részleges mozgatás nyelvi adatai

1.0. A részleges wh-mozgatás definíciója után annak legfontosabb tulajdonságait fogjuk bemutatni. Egybevetjük az *az-* mutató névmást tartalmazó mondatok tulajdonságaival is, és kitérünk olyan rokon szerkezetekre, mint a parazita wh-mozgatás, a hasonmás részleges wh-mozgatás, az *-e* partikulás és intonációval kifejezett eldöntendő kérdés.

1.1. A wh-névmások általában szemantikailag egész, független operátorként hatókörüket szintaktikai pozíciójukból vonják a mondat hierarchikusan alsóbb szakasza fölé. Ezeket a szokásos wh-névmásokat e cikkben (fonológiai és szemantikailag) **ép** (*true, full*) wh-névmásoknak fogjuk nevezni. A wh-névmások egy része szemantikailag nem ép, hanem értelmezése egy másik wh-névmástól függ, amelynek szemantikai szempontból hatókörje-lőlő expletív elemeként viselkedik. Az expletívum formailag egy közönséges wh-névmás,

¹ A konkrét nyelvelírási elméletektől – amennyire csak lehet – elhatárolódó *Magyar leíró nyelvtan, Mondattan I.* kötete az itt tárgyalt mondattypust **álkérdőszavas kérdésnek** hívja, amelyet itt a hagyományos transzformációs nyelvtani modellt sugalló **részleges wh-mozgatásnak** (*partial wh-movement*) fogunk nevezni. Nem utalunk derivációs elméletre.

² A terminológiát illetően megjegyezzük, hogy több angol szakszó magyar megfelelője nem alakult ki egységesen, ezért ez a cikk a magyarázatok mellett figyelmességből az angol szót is közli.

amely a főmondati ige vonzatának megfelelően vesz fel esetragot. (A továbbiakban **MI-expletívum** kifejezéssel is utalunk erre a névmásra.)

- (1) **Mi-t/*Mi-re/MI-nek örülsz, hogy MELYIK MUNKÁRA választottad Pált?*

Részleges wh-mozgatáson a következő szintaktikai jelenséget értjük: **a szemantikailag független ép wh-névmás annál a CP-nél, amely fölé hatókört von, alacsonyabban elhelyezkedő pozícióig** (pl. német CP, magyar FocusP) **mozog, ám hatóköre a mondat egészére kiterjed, egyúttal a hatókörjelölő pozícióban megjelenik egy a mellékmondat tekintetében expletív elem**. Voltaképpen ennek az alternatív hatókörkiosztási stratégiának eredményeként egy hatókörjelölő, szemantikai szempontból nem ép wh-kifejezés kötelezően a főmondatban helyezkedik el akkor is, amikor a mellékmondat határát az ép wh-névmás mozgatása nem keresztezi. (A továbbiakban a *hol/mikor* típusú névmási határozószavakat is a kérdő névmások közé soroljuk.) A magyar nyelvre jellemző, hogy mind az ép, mind az expletív névmás csakis a [Spec, FocusP]-ben állhat, amely arra vall, hogy inherens fókuszjeggyel rendelkezik:

- (2) **Minek TEGNAP örültél, hogy MELYIK ...*

A példaanyagban a főmondati ige mindig határozatlan ragozása, és azért csak ilyen példákat vizsgálunk, mert az expletív névmás megjelenése határozott ragozása igével mindig agrammatikus.

- (3) *MIT *említettél/említettél, hogy MELYIK MUNKÁRA választottad Pált?*

Úgy véljük, hogy ez a határozatlan formával fennálló jólformált mondat – a fordítottját bizonyító tények hiányában – az expletív névmás minden ragozott alájára, és a hipotetikus testetlen (fonetikailag realizálatlan, null) formájára is kiterjesztendő.

E nem csupán magyarra jellemző szerkezet több olyan tulajdonsággal bír, amely az eddigi A-vonás mozgatást taglaló modellek elméleti kereteit feszegeti.

1.2. A szerkezet első érdekessége, hogy – elfogadva azt az általános véleményt, hogy a magyarban és számos más nyelvben a kvantor pozíciója megelőzi hatókörét – a kvantor pozíciójára vonatkozó megkötés alól ez a struktúra **részleges** kivétel.³ Csupán részleges kivétel, nemcsak azért, mert az expletív wh-névmás – noha az ép névmás nem – a jósolt egyetemes módon megelőzi hatókörét, hanem azért is, mert a szabálynak megfelelő pozícióban levő expletívum nélkül nem is keletkezhet ilyen szerkezet, ha úgy tetszik, nincs **testetlen kérdő** expletívum a magyar nyelvben. (A nem kérdő *az-* expletívum viszont lehet testetlen: 1.5. alfejezet.)

- (4) * *_Említettél, hogy MELYIK MUNKÁRA választottad Pált?*

A hipotetikus testetlen expletívumot tartalmazó mondatban a *MELYIK MUNKÁRA* ép wh-csoport hatókörébe a teljes mondat tartozna, ez a hatókör tehát nagyobb volna a

³ A wh-névmásokat kérdő kvantornak tekintjük, kommentár nélkül, mivel terjedelmi okoknál fogva a dolgozat alig érint szemantikai kérdéseket, de É. Kiss (1993), Surányi (1998), Lipták (2001) bővebben tájékoztat több nyelvvel kapcsolatban is.

wh-névmás mellékmondati pozíciója alá eső mondatszakasznál, ami pontosan a részleges wh-mozgatást jellemzi.

E főnti mondatnak grammatikus határozott igeragozású (*említetted, hogy...*) főmondati igét tartalmazó minimális párja is létezik, amely számunkra érdektelen. Először is, a határozott ragozású igét tartalmazó mondatot **hasonmás részleges mozzgatásnak** fogjuk tekinteni (ld. 1.9); másodsor, az expletív névmás határozatlan ragozású igét kíván, és – amint főntebb szóba került – nincs bizonyíték arra, hogy hipotetikus testetlen alakjáról másképp kellene vélekednünk.

1.3. A szerkezet másodík jellegzetessége, hogy a részleges mozzgátás wh-névmása nem a wh-névmást tartalmazó kérdő mondatok általános pozíciókitöltő eleme (*dummy element, Platzhalter*), összevetve az angol *there* vagy a nem harmadík személyű személyes névmás-ként funkcionáló *it*, vagy a német *es* funkciójával, amelyek mindegyike – bár különböző strukúrákban – ilyen elem.

(5) *I think there/*it is someone at the door, but there/*it is something wrong with the bell.*

(6) *Es kam endlich der Zug.*

(7) **MIT_x/*MINÉL_x ünnepeltetek a vizsgálat után kinél_x?*⁴

- (8) a. *MIT akarsz, {hogy KIVEL beszéljek}?*
b. *KIVEL akarsz beszélni?*

Ezek szerint ahhoz, hogy hatókörénl alacsonyabb pozícióban rekedjen az ép wh-szó, CP formájú mellékmondatra van szükség. A magyar (szerbhorvát, bolgár, román) *hogy*-mondatok határa modális környezetben átugorható (nincs határcsomópont), másképpen, újrastrukturálás jön létre, amelyben a két tagmondat határa bizonyos szerkezetek (pl. wh-mozgátás vagy klitikummozgátás) számára átjárható lesz. Ezért a *lehet* ige esetén a hosszú ép wh-mozgátás grammatikus, akárcsak egyetlen tagmondatban. A szerkezet kétarcúságáról tanúskodik az, hogy az *akar* ígés példák – a MI-expletívumot tartalmazó is – egyaránt jólformált szerkezetek.

(9) **KIVEL {lehet, hogy beszélni fogunk még az ügyről}?*

- (10) a. *Kivel {akard, hogy az ügyről beszéljünk még}?*
b. *Mit akarsz, {hogy kivel beszéljünk még az ügyről}?*

1.4. Igaz továbbá harmadík jellegzetességként, hogy a részleges wh-mozgátás minden esetben kérdőszavas kérdések szerkezete, nem bármilyen kérdésé általában. Modellünkbl következik, hogy a mellékmondati ép wh-névmás hiányában a szerkezet expletívuma sincs jogosítva (*licensed*).

(11) **Minek örülsz, hogy este eljött-e Pál?*

⁴ Némelyík mondat szerkezetnek létezik egy a tárgy szempontjából érdektelen grammatikus többszörös kérdést tartalmazó homonimája, mégpedig egyedi pár olvasattal, amelyben a *MIT* ép wh-névmás, és nem expletívum:

MIT ünnepeltetek kinél a vizsgálat után?

1.5. A magyar *az*- mutató névmás a lokalitási viszonyok tekintetében hasonlóan viselkedik, mint a *MI*- kérdő névmás, ezért összehasonlításuk e rövid cikkben sem haszontalan.

(12) **AZT*/**ANNAK* láttad az áruházban *KINEK* a feleségét?

(13) *AZT*/*ARRA* várta/várt, {*hog*y *A* *LEGNEHEZEBB MUNKÁRA* válasszam *Pált*}.

(14) *AZT* említetted, {*hog*y *MELYIK MUNKÁRA* választottad *Pált*}.

E főnti példákban az *az*- expletívum fókuszjeggyel rendelkezik. De éppen a kérdéses mondatípusban sohasem utalhat kérdő mondatra, szemben a *MI*- névmásokkal.

(15) **AZT* akarod, *hog*y *kivel* beszéljünk még az ügyről?

Minthogy az *az*- expletívum úgy viselkedik, mint bármely DP, állhat ugyan – mint a főnti példákban – [Spec, FocusP]-ben is, de nem kötelezően. Topikban áll a következő példákban:

(16) *Azt* tegnap többen *VONAKODVA* ismerték el, *hog*y *Pál* rossz vezető.

Inherens fókuszjegy híján maradhat persze a VP-n belül is, szemben a *MI*-expletívummal:

(17) a. *Tegnap többen VONAKODVA* ismerték el *azt*, *hog*y *Pál* rossz vezető.

b. **Tegnap többen VONAKODVA* ismerték el *mit*, *hog*y *milyen* vezető *Pál*?

Míg testes (fonológiaiilag realizált) kérdő névmás létezik csupán (vö. 1.2.), az *az*-expletívum sokszor testetlen:

(21) (*Azt*) *HÉTFŐN* említetted (*azt*), *hog*y *a* *legnehezebb munkára* választották ki *Pált*.

Összeférhetetlen a két expletív szerkezet (*MIT* és *az*) valódi kérdő mellékmondatra vonatkozva, hiszen az a mellékmondat, amelyre vonatkozik, vagy állító, vagy kérdő.

(22) **Arról mit* gyanítasz, *hog*y *kiktől* kaptunk tegnap képeslapot?

A következő homoním szerkezetforma, amelyben az *arról* természetesen a VP-n belül is maradhat, élesen különbözik szemantikailag, és reprezentációnk (4. fejezet) szerint is e főnti formától, és a hasonmás részleges mozgatra példa (ld. 1.9.):

(23) (*Arról*) *mit* mondtál (*arról*), *hog*y *kiktől* kaptunk tegnap képeslapot?

Szándékolt olvasata: ‘Mit mondtál arról a tapasztalatról, hogy x, y, z az a személy, akitől képeslapot kaptunk?’

1.6. A részleges mozgatás negyedik sajátossága, hogy az expletívum a legbeágyazottabb pozícióját megelőző minden tagmondatban jelen van. Ez szemantikailag nem indokolt, hiszen hatókörjelölést egyetlen, legfőbb tagmondatbeli pozícióból is végezhetne. Ezt a jelenséget ebben a cikkben szintaktikai lokalitási elvekkel fogjuk megmagyarázni (ld. 5.2.).

(24) *Mit_i* gondolsz, *hog*y *(*mit_i*) olvasott *Pál*, *hog*y *ki_i* választottak titkárnak (*K_i*)?⁵

⁵ A *K* a kópiákat jelöli.

1.7. A szerkezet ötödik sajátossága, hogy a főmondati wh-névmás lehet, hogy csupán a **mellékmondat tekintetében** expletívum. Ez a definícióban is szereplő kifejezés arra utal, hogy inherensen kérdő mondat lehet a részleges mozgatóst tartalmazó mondat főmondata is, amikor a **főmondat ép wh-névmása válik a mellékmondat hatókörjelölő expletívumává**. A definíció egyáltalán nem zárja ki a főmondatban már meglevő wh-névmás felhasználását a részleges wh-mozgatóst keletkezésében.⁶ A *kivel* főmondati ép wh-névmás (25)-ben saját tagmondatában szokásos wh-névmásként működik, de a *hol* mellékmondati wh-névmás számára hatókörjelölőként. (A mozgatóst nyomát *t* jelöli.)

- (25) *Kivel_t közölte t_t, hogy hol_a találta meg a táskát Pál t_a?*
[Válasz: Évéval közöltem, hogy a kocsiban találta meg a táskát Pál.]

Ezt a szerkezetet **parazita részleges wh-mozgatóstnak** hívjuk majd, mert egy ép wh-névmás saját hatókörének jelölésére egy más tagmondat ép wh-névmását használja fel parazitiként, szemben a gyakoribb fajtával, ahol a MI-expletívum szolgál ilyen célra, mint az eddigi mondatokban. Az általunk későbbiekben kifejtett modellben az ilyen szerkezetek létezése a részleges wh-mozgatóst központi tulajdonságát képviseli, hiszen **minden részleges wh-mozgatóst mellékmondati wh-névmása parazita** (ld. 5.5. és 5.6.). Ha nem volna főmondatnak magának is kérdőszava (25)-ben, egy MI-expletívum lépne fel, mint (26)-ban.

- (26) *Mit láttál, hogy mikor találta meg a táskát?*

Az alábbi többszörösen összetett mondatban az alsó két tagmondat egy a saját tagmondatában ép wh-névmást (*kivel*) használ fel a közbülső mondatban – egy relatív főmondatban – arra, hogy a legfőbb tagmondatához kötődhessen.

- (27) *MINEK örülsz, hogy kivel közölte, hogy MIT szeretne, hogy melyik munkát kapja meg?*

1.8. Az expletív wh-névmással alkotott kérdés különleges kérdő szerkezetekben is előfordulhat, ahogyan bármely MI-expletívum nélküli kérdő mondat. Például idiómákra is alkalmazható:

- (28) *Mit mondtál, hogy mitől döglök a légy?*

A részleges wh-mozgatóst pragmatikailag visszhangkérdés (*echo question*) is lehet:

- (29) *Tessék? <eldöntendő kérdő intonációval> Mit mondtál, hogy hová ment el Pál?*

Megjegyezzük, hogy ugyan wh-jegye a visszhangkérdésnek több elemzés szerint nincs, többszörös mozgatóst, amelyről a szakirodalom azt feltételezi, hogy valamely wh-jegy okozza, kétségtelenül van:

- (30) *Tessék? Mikor hová utazott Pál? Hogy kedden Párizsba, szerdán Bécsbe?*

⁶ Több tagmondat esetén relatívan is (valamelyik tagmondatához képest) beszélhetünk főmondatról, és ezekben is megjelenik ez a MI-expletívum nélküli részleges wh-mozgatóst.

Ez annyiban érinti tárgyunkat, hogy a wh-jegy más esetekben kézenfekvő szerepét feltételezve a részleges mozgatót tartalmazó visszhangkérdés megmagyarázatlan maradna. Úgy véljük, hogy a kérdés elsősorban **terminológiai**, azaz: **mit értünk wh-jegyen**. Az ilyen típusú kisebb ellentmondások indokolják, hogy a **wh-jegy** leginkább angol (típusú) nyelvre igaz hagyományos fogalmát később aprólékosan taglaljuk, és a magyar (típusú) nyelvre ebben a cikkben precízebb jegystruktúrát vezetünk be (3. és 4. fejezet).

1.9. Úgy látszik, hogy a hosszú ép wh-mozgatáskor (31) a főmondati és mellékmondati **állításnyok szemantikai tulajdonságai** hatnak a struktúra jólformáltságára, míg a részleges wh-mozgatás során (32) nem.

(31) *Mekkora összeget gondoltál/mondta³¹ olvastál, hogy fizetniük kell a fűtésért?*

(32) *Mit vártál/olvastál/gondoltál/mondta³², hogy MEKKORA összeget fizetnek a fűtésért?*

Ha a MI-expletívum használatát nem érinti az állításnyok szemantikai tulajdonsága, akkor a következő struktúrák jólformáltsága magyarázatra szorul. Ha egyáltalán részleges wh-mozgatás esetével állunk-e szemben, miért agrammatikusak egyes alábbi részleges wh-mozgatások (33b)? (WH jelöli azt a pozíciót, ahol szokásosan wh-elem állna.)

- (33) a. *MINEK örülsz/Mitől félsz/Min lepődtél meg, hogy KI marad le az értekezletről?*
 b. ***MINEK örülsz/**MITŐL félsz [attól], hogy WH lemarad-e valaki az értekezletről?*

Az agrammatikus mondatok szándékolt olvasata: ‘MINEK örülsz/MIN lepődtél meg attól a kérdéstől, hogy lemarad-e valaki az értekezletről/látott-e téged Éva?’

Reprezentációnk szerint azt fogjuk állítani, hogy az ilyen agrammatikus mondatok nem igazi részleges wh-mozgatások (4. fejezet), mert az expletívum olyan „wh-lánc” tetején áll, amelynek nincs az expletívumon kívül más wh-eleme, szemben a grammatikus példákkal.

Egy a részleges mozgatótól szemantikailag élesen különböző, de formailag homonim, jólformált szintaktikai struktúrát **hasonmás részleges mozgatósnak** fogunk tekinteni. A mellékmondat nem tartalmaz olyan wh-névmást, amellyel hatókörjelölőjeként a MI- névmás összeköttetésben volna.

(34) *Mit gondolsz [arról a kérdésről], hogy WH elrejtették-e a szerzetesek a kincset?*

1.10. A többszörös kérdés egyszerű mondatban párlistas olvasattal jár:

(35) *KIVEL MIKOR legyen a találkozó?*

Tárgyunk szempontjából fontos megfigyelnünk, hogy a részleges wh-mozgatás példáiban a felső wh-névmás ép, és csak az alsó (fókusz)pozícióbanban elhelyezkedő wh-névmás expletív (fordítva soha). Az ép névmás a főmondatból származik, a MI-expletívum a mellékmondat hatókörjelölője.

(36) *KITŐL MIT/*MIT *KITŐL kértél, hogy MIKOR legyen a találkozó?*

Reprezentációnkból triviálisan következni fog, hogy **egyetlen MI-expletívum képes minden mellékmondati ép wh-névmás hatókörjelölőjeként** szerepelni:

- (37) *MIT gondolsz, hogy KIBŐL MI lesz? = *KIBŐL gondolod, hogy MI lesz?/*MIT gondolsz, hogy KIBŐL lesz?*

1.11.0. Javasolt reprezentációnkból, annak helyességét erősen alátámasztva, a részleges mozgatók magyarázatán túl következni fog más nyelvi tények magyarázata is.

1.11.1. A magyar (szláv, neolatin) nyelv(ek) képes(ek) csupán intonációval kifejezni az eldöntendő kérdést (szintaktikailag sokszor azonos a kijelentés). Ezért a főmondatban az eldöntendő kérdés intonációjával grammatikus mondatot nyerünk főmondati MI-expletívum nélkül is.

- (38) *_ Hallottad (vajon), hogy mit_i említett Pál, hogy kit_i választottak titkárnak (K_i)?*
 <eldöntendő intonációval a főmondatban>

Bebizonyítjuk (5.5), hogy ugyanaz a magyarázat, amely a kérdő főmondat jólformáltságára vonatkozik, a parazita részleges mozgató (ld. 1.7.) indoklására is alkalmas.

1.11.2. A cikk 5.6. alfejezete választ keres arra a McDaniel (1989) által feszegetett kérdésre is, hogy a részleges wh-mozgatóval rendelkező nyelvek lexikona egyáltalán tartalmaz-e egy MI-expletívumot lexikai egységként, amelyet szinte eleve feltételezhetnénk. A kérdés **nem terminológiai jellegű**. Rámutat, hogy az ilyen elem létezése milyen általános problémákat vet fel bármely modell számára, és hogy három-négy expletív elemnek kell léteznie a magyar nyelvben, de legalábbis nincs fonológiai, szintaktikai és szemantikai szempontból egyetemes expletív elem.

- (39) *Hogy(an) érzed, hogy MELYIK VERSENYZŐ fog nyerni?*

- (40) *Hová gondolsz, barátocskám, hogy HÁNYSZOR telefonáljak még?*

Az ilyen változatos expletívumok helyett egy másik magyarázatot ajánl cikkünk az expletívum lexikonon kívüli lehetséges kialakulására, azt az erős állítást képviselve, hogy **az expletívum nem más, mint a parazita részleges mozgató elfajult esete**.

1.11.3. Vajon wh-jegggyel rendelkezik-e az *-e* partikula? Vessük össze ezt a minimális párt:

- (41) *Kérdeztem/*Olvastam, hogy Pál vásárolt-e cipőt.*

Az *-e* partikulás kérdő mondatok sajátos hatókörvonással rendelkeznek, ti. nagy hatókörük nem lehet. Az 5.3. alfejezetben rámutatunk, hogy a kérdő struktúrák elemzése alól kibújnak e struktúrák.

2. Elméletek összevetése

2.0. Ebben a szakaszban tömören utalunk (terjedelmi okoknál fogva) néhány más modell megoldására a pusztá rostálás modelljével szembeállítva őket. Két olyan irány bontakozik ki, amelyek a kérdéses szerkezet természetére vonatkozóan szemantikai és szintaktikai jellemzők kiemelését teszik lehetővé. A szintaktikai struktúra és szemantikai értelmezés különbsége, amely e struktúra különleges tulajdonsága, ezekben az álláspontokban más-más teljességre törekvő magyarázatot lelt.

2.1. A következő tételekben foglalhatjuk össze a **direkt függőség** elméletét (McDaniel 1989).

Az LF szinten van abszorpció, amely a többszörös (nyílt vagy hallhatatlan) wh-mozgatás szükséges feltétele.

Mind az ép, mind az expletív WhP egyetlen wh-láncot alkot, amely közvetlenül egymáshoz kötődik.

Szó szerint: Ha egy nyelvben van nyílt (szintaktikai) mozgatás, akkor [1] akármelyik +wh jegyű CP-re igaz, hogy kell lennie egy olyan wh láncnak, amelynek teteje a [Spec, CP]-ben van, és [2] mindegyik A' pozícióban levő Y wh-csoportra igaz, hogy kell lennie egy wh-láncnak, amely Y-t tartalmazza, és amelynek a teteje (*chain top*) abban a [Spec, CP]-ben van, amely egésze köré Y hatókört von. Hozzáteesszük, hogy láncalkotás csak IP belsejéből indulhat.

Horváth (1995) helyesen értelmezi, hogy ez Rizzi wh-kritériumának, amely operátorokra állt, láncokra történő átformálása, tudniillik:

A wh-lánc tetejének (*chain top*) mindenképpen specifikáló-fej konfigurációba kell kerülnie egy olyan szintaktikai fejjel, amely kérdő (wh) jegyű. Erre az elvre saját reprezentációnk során is támaszkodunk.

A hatókörjelölő egy A' pozícióban helyezkedik el.

A szomszédosság korlátozza a wh-mozgatást; kétszeres szomszédossági sértés agrammatikussághoz vezet. Tehát a szomszédosság a reprezentációt megszorító feltétel.

Az várható, hogy ugyanaz a szomszédosság korlátozza a részleges és teljes wh-mozgatást egyaránt.

A szomszédosság nem korlátozza azonban az S-struktúra objektumait, például a helybeni WhP-ket.

Két átfedő wh-lánc támad, ha két különböző tagmondatból származik két ugyanakkora hatókörű WhP.

Az ép (*true*) és az expletív WhP megkülönböztetés annak a kérdése, hogy mit hogyan formázunk meg fonológiaiilag (*spell out*).

Modellünk **az egyetlen lánc** (ld. 4. fejezet) kiemelkedő fontosságára épít, és **a direkt elmélettel** ezen a ponton **azonos**. Horváth (1998) kritikája a direkt függőségi elméletről kiemeli, hogy ha az S-struktúrában feltételezzük a wh-névmásokra igaz megszorításokat, stipulálni kell az LF szinten történő mozgatást. E cikk keretében a szomszédossági kritériumokra és azok minimalista megfogalmazására – S-szerkezet híján nyilván az LF megszorításaiban kifejezve – nem kerül sor, de a direkt függőségi elmélet szilárd empirikus adatainak bevonása a modellel egyeztethető, sőt, szükséges.

2.2. Az **indirekt függőség** elméletének tételeit (Horváth 1998) röviden a következőkben foglalhatjuk össze:

1. A szintaktikai és szemantikai elemzés szoros párhuzama az elmélet nélkülözhetetlen kelléke.
2. A hatókörjelölő az egész mellékmondati CP-vel áll kapcsolatban, technikailag koindexáltak. A hatókörjelölő olyan expletívum, amely a saját CP-jéhez, a főmondatához kötődik, ahogyan az ép WhP pedig az alárendelt mondatához.
3. A részleges kérdés két egymástól független kérdés kombinációja, éspedig a független főmondati kérdésé, amely proposícióra vonatkozik, és a független alárendelt mondati kérdésé, amely pedig individuumokra vonatkozik.

Ajánlott pusztá rostálási modellünk (ld. 4. és 5. fejezet) megpróbál az egyetlen szemantikai kérdésnek egyetlen szintaktikai objektumot megfeleltetni, ez indokolja a feltételezett láncot. (Ez az indirekt függőség 1. tételével összhangban, a 3. tétel jellegzetességével teljesen ellentétben áll.)

De mennyire hasznos két független kérdés kombinációját feltételezni? Az indirekt függőségi elmélettel szemben elmondható, hogy a fenti 3. tételben említett szétválasztott kérdésnek ellentmond az, hogy a kötéselv az egész mondatban mint egyetlen egységben működik:

(42) *Mit nem hisz Pál_x, hogy milyen hazugságokat mesélt róla_x a fia?*

Ez az elmélet a kettőnél több tagmondatban ismétlődő *MI*- névmást (azaz a legalább három tagmondatos szerkezetet) nem képes megmagyarázni, vagy legalábbis nem egyszerűen következik az ilyen ismétlődés, ha egymástól függetlenek a több mellékmondatban elszórt kérdések és a főmondati kérdés, ill. annyi független kérdés van mindig, ahány tagmondat. Ezt a *MI*-ismétlődés saját reprezentációnk szükséges következményként magyarázza (vö. 5.2.).

Az indirekt függőség elmélete nem tudja kezelni a többszörös kérdést és részleges wh-mozgatást egyaránt tartalmazó szerkezeteket (vö. 5.4.).

Továbbá Bródy (1997) is megállapítja, hogy előállhat a következő képtelen helyzet az indirekt függőséget elfogadva: vannak olyan kérdő szemantikával rendelkező tagmondatok, amelyeket kérdő mondatot nem szelektáló állítmányok választanak.

Az indirekt függőségi elméletben **a szintaktikai és szemantikai elemzés párhuzamosságának** követelménye, valamint **az expletívum és CP viszonya** jól indokolható, és a pusztá rostálással egyeztethető (vö. 4. és 5. fejezet), de például olyan módosítással, hogy a kérdő mondat fejét kell asszociálni a hatókörjelölővel. A szakirodalomban hasonló értelmű megfigyelés az, hogy az expletív *it* és a C fej testessége között van kapcsolat, tudniillik az expletív mindig testes C fejet követel meg.

3. A javasolt reprezentáció minimalista alapjai

3.0. A wh-csoport pozíciójának és hatókörének elemzését nyújtja ez a fejezet, különös figyelmet szentelve a minimalista jegyrostálási elmélet (*feature checking theory*) alternatíváinak. A részleges wh-mozgatásban szerepet játszó jegyek, a wh-kritérium, a FocusP és CP minimalista elemzése (3.1. és 3.2.) után a FocusP és a testetlenségi kritérium (3.3.), majd Lipták (2001) modelljének, a FocusP és CP kapcsolatának meggyőző elemzése következik. A jegyek angol nyelvre speciálisan jellemző eloszlása eltakarja a wh-jegyű

(+wh) szintaktikai kategóriák szemantikai és szintaktikai elemzését más nyelvekben (3.5.): ezzel a gondolattal zárul ez a fejezet.

3.1. A részleges mozgatót úttörőként a német és cigány nyelvben vizsgáló McDaniel (1989) azon állításával, hogy a részleges mozgató a hatókörjelölés alternatív módja, a magyar tények alapján is egyetérthetünk. Nem ilyen nyilvánvalóan igaz egy másik állítása: a hatókörjelölésre szolgáló jegy a wh kérdő jegy (a továbbiakban +wh).

Rizzi (1990) a +wh szerkezetekre vonatkozó wh-kritériumot így fogalmazza meg:

- I. Az S-struktúrában és LF-en egy +wh XP specifikálójának tartalmaznia kell egy +wh csoportot.
- II. Az LF-en minden +wh csoport kötelezően egy +wh XP specifikálójában helyezkedik el.

Bródy (1995a) pedig a wh-mozgató pozíciójára nézve alkalmazza a +wh-t, f fókusz-jegyként (+f a továbbiakban), a Bródy-féle fókusz-kritériumban:

[0. Feltételezzük, hogy a wh-névmásnak +f (fókusz) funkcionális jegye van.]

- I. Az S-struktúrában és az LF-en egy +f XP specifikálójának kell tartalmaznia egy +f csoportot.
- II. Az LF-en minden +f csoportnak kötelező egy +f XP specifikálójában elhelyezkednie.

A két szerző kritériumai közötti párhuzam mögött az húzódik meg, hogy a funkcionális (+FU) jegyű funkcionális kategória (Rizzinél a +wh jegyű XP, illetve Bródynál +f jegyű XP) odavonoz egy +FU jegyű elemet (Rizzinél a +wh jegyet, illetve Bródynál a +f jegyet). Bródy (1995a) nyomán belátható, hogy a wh-csoportok összevetésekor az angol +wh CP megfeleltethető a magyar +wh FocusP-nek abban a tekintetben, hogy a kérdő-jelleg a FocusP-ben van kódolva:

- III. A +wh FocusP kötelezően tartalmaz egy wh-frázist mind az S-struktúrában, mind az LF-ben.

A derivációs elméletek mozgatótát a lánc (*chain*) fogalmával és a kópiával (*copy*) megragadva így fogalmazható meg ugyanez a kritérium:

- I. Minden +wh jegyű csoport specifikálója tartalmazza egy +wh jegyű csoport kópiáját;
- II. Minden +wh jegyű csoport mindegyik felső kópiája egy +wh jegyű csoport specifikálójában helyezkedik el.

3.2. Chomsky (1995) nyomán tudjuk, hogy akkor, ha valamely fej erős jegyet hordoz, a jegyrostálás folyamán nyílt mozgatóval (*overt movement*) viszünk elemet a fej projekciójába. Közismerten ilyen a magyar FOCUS fej. Kétséges, hogy a +wh jegyrostálás a fókusz-projekcióban történik-e.

Ha a magyar wh-névmás +f jegye erős, és a rostálás egyetlen funkcionális fejjel, a FOCUS fejjel zajlik le, a wh-névmás nyíltan mozog a [Spec, FocusP]-be, akár gyöngé, akár erős a +wh jegye. Puskás (1998) szerint erről van szó, a wh-elem a FocusP-be mozog a magyarban, és a funkcionális fejek tekintetében mutatkozik különbség az azonos jegyek

mellett az angol és a magyar nyelv[típus] között, éspedig a wh-jegy az angolban a C fejen jelenik meg, míg a magyarban az F fejen. Ezt Lipták (2001) és saját modellünk nem fogadja el.

Lényegében az angol +wh jegy feltételezése az angol wh-csoport pozícióját magyarázza meg, amint a magyar +f jegy a fókuszált csoportét. A MIT és az az párhuzamából (ld. 1.5.) az is nyilvánvaló, hogy a +f jegy a fókuszált DP-k (amelyek egy fajtája a wh-elem) pozícióját magyarázó jegy, ezért a magyar wh-névmás szükséges feltételként tartalmazza ezt a +f jegyet, ám más jeggyel is rendelkezik – nevezzük ezt **+M jegynek** – **amely speciálisan kérdővé teszi.**⁷

A magyarban a C fej wh-jegye gyöngye, hiszen a wh-elem nyíltan nem mozog a FocusP-ből fölfelé, a CP-be. Simpson (2000) állítja, hogy nem csupán a C fejen levő +wh jegy szorul rá a rostálásra, hanem a wh-elem maga is. Kiterjesztve ezt a gondolatot: a fókuszjeggyel bíró wh-elem maga is rászorul a rostálásra, mégpedig két jegyével (+f és +wh) kétszer is. Lipták (2001) rámutat arra, hogy Chomsky (1995) alapján egy jegyet lehet mindegyik funkcionális fejhez hozzárendelni, és ugyanakkor Cinque (1999) alapján a funkcionális projekciók halmaza és sorrendje azonos minden nyelvben. Tehát adott, hogy egyes nyelvek a C projekcióban, mások a FOCUS projekcióban rostálják (*check*) jegyüket, együtt azzal a ténnyel, hogy a C és alatta a FOCUS fej univerzálisan különböző funkcionális fejek. Mindez arra utal, hogy két különböző funkcionális fejnek felel meg a wh-névmás két különböző (+f és +wh) jegye.

Azt is ismerjük Chomsky (1995)-ből, hogy az értelmezhetetlen (*–interpretable*) jegy sohasem jelenik meg az LF-en, egyszer rostálható, mert a rostálás során (az LF-ig) eltűnik, máskülönben a deriváció megroppan (*crash*). Minden FOCUS fejnek van egy +f jegye, amely értelmezhetetlen, mivel fókuszinterpretációval nem bővíti a szemantikai komponenst. A fókuszinterpretáció független a [Spec, FocusP]-be történő mozgástól abban a tekintetben, hogy nem kap szükségképpen fókuszinterpretációt a mozgó jegy, és ezért értelmezhetelen jegy az általa hordozott fókuszjegy:

(43) *Pál [a ruhát mosta], és nem a szobát takarította.*

Itt a VP-fókusz olvasat fókuszként értelmezhetetlen. Ha a FOCUS fejen értelmezhető volna a +f jegy, csak a DP [*a ruhát*] kaphatna fókuszértelmezést, mivel csak ez áll spec–fej relációban a FOCUS fejjel. Szükségképpen minden +f jegyű elem (DP, köztük a whP) mozog a [Spec, FocusP]-be, a kanonikus rostálási spec–fej reláció létrehozása végett, ha a FOCUS fej erős +f jegye értelmezhetetlen, hiszen a jegynek el kell tűnnie.

Ha a wh-névmás +wh jegye is ilyen értelmezhetetlen jegy, akkor e jegyet mindenképpen rostálni szükséges, de csak egyszer. Ezt a technikai megoldást választjuk. Maradt még a +f jegy a wh-névmáson. A magyarban az 1. fejezetbeli adatok szerint a wh-névmás +f jegye viszont értelmezhető (*+interpretable*), mert mindig a mondat szemantikai fókuszának felel meg.

3.3. Puskás (1998) összevet két mondattípust, ahol feltételezhetően az alárendelt tagmondat főnévi csoportját a főmondatba mozgadjuk, fókuszpozícióba. Minthogy a fóku-

⁷ Lipták (2001) e kérdő jegyet végig +wh jegynek nevezi, amivel nem sokat segít a terminológiai egyértelműség kialakításában.

szálás F(OCUS) fejbe történő igemozgatást okoz (Bródy 1995a), az alárendelt mondatban az ige megelőzi igekötőjét.

(44) *JÁNOS KÖNYVÉT gondoltam, hogy [_{INFL} vesszük [_V meg]].

Mint látható, az ige az INFL fejbe mozgott, és specifikálójának egy fókusz jegyű összetevőt kell tartalmaznia. Ez az összetevő a magyarban nem lehet testetlen (fonológiaiilag üres) elem, ezért a kapott mondat, amelyben ilyen testes (fonológiaiilag realizált) összetevő nincs, agrammatikus.

Testetlenségi tilalom: Minden fókuszhangsúly a mondat végső hangzó formájában valamilyen testes összetevőre kerül.⁸

Az igemozgatás nélküli mondat viszont grammatikus, és mivel nem kötelező az igének mozognia, a gazdaságossági elv szerint (Chomsky 1995) nincs is FocusP projekció, ahová mozoghatna:

(45) JÁNOS KÖNYVÉT / MELYIK KÖNYVET gondoltad, hogy megvettük már?

Puskás következtetése az, hogy nem az alárendelt mondat fókuszpozícióján keresztül zajlik le az átalala leírt hosszú mozgatás, ám a CP szerepével nem törődik.

3.4. Lipták (2001) viszont kompromisszumot igyekszik teremteni a magyar FocusP és CP különlegességére vonatkozó nézetek és a mondattípus [modalitási] jelölésének (*clausal typing*) általános (ti. a CP-ben) elhelyezkedése között. Chomsky (1995) keretét felhasználva a [Spec, FocusP]-ben helyezi el a wh-névmást. Megállapítja, hogy egy kvantifikáló operátor (Q) köti ezt a névmást, és ez az operátor fonológiaiilag összeolvad a névmással egy Q-wh komplexummá.

E javaslatban közelebbről vizsgálva az egyes jegyek természetét, a +f fókuszjegy a pozíciót megadó jegy, ti. a fókuszjeggyel bíró elem pozícióját jelöli ki. Ilyen elem lehet a DP (nem inherensen fókuszjegyű), és a wh-névmás (inherensen fókuszjegyű). Természetesen el kell számolni azzal a jelenséggel, hogy a magyar FP és CP egymástól távolabb esik, ám ennek dacára a CP +wh jegyét a FocusP-ben tartózkodó wh-névmás szabja meg. Elvileg megoldás lehet a CP ilyen szerepének tagadása, és a FocusP közvetlen összekötése a főmondati igével, ha az F fejen jelenik meg csakugyan a wh-jegy. De már McDaniel (1989) számára is a hatókörjelölésre szolgáló jegy a +wh, amely nála a C[P] jegye is. Akkor pedig C és a wh-névmás között, minimalista leírással élve, wh-jegyrostálás zajlik le, ebben tehát már megjelenik az az összefüggés, amelyet Lipták (2001) fejt ki.

Lipták (2001) modellje tehát:

(46)	[_V [...t _i ...]] [_{CP} [_C	[_{FocP} [_{Q-wh} [_{wh}]] _i [_{Foc'} FOC [...t _i ...]]]]
	+wh [gyöngye]	+wh
	–ért	–ért
		+f
		+ért
		+f [erős]
		–ért

⁸ A teljesség kedvéért megemlítjük, hogy a spec lehet kitöltetlen, amikor magát az igét hangsúlyozzuk, ám a (47) példa nyilván nem ilyen.

Lipták (2001) a CP és FocusP közötti kapcsolatot a Chomsky (1995) által leírt jegy-mozgatással, azaz hallhatatlan (rejtett, *overt*) mozgatással reprezentálja. A Q-wh (komplex operátor és változóként értelmezendő wh-névmás) és C kötőszói fej között jegymozgatási viszony van a magyarban. Végeredményben a kérdő jegyet hordozó FocusP ezért a CP-t is kérdő jegyűvé teszi. Más nyelvekből ismert, hogy a C fej rendelkezik kérdő jeggyel, vagyis általánosabban ez a fej a mondatának modalitási típusára utal.

3.5. Az egész mondat kérdő volta, vagy általánosabban: a mondat típus jelölése (Cheng 1998) az *az* és *MIT* közötti választásban is megmutatkozik (1.5.), és nem a +f vagy +wh jegy önmagában, hanem a mondat modalitása és a mellékmondatban a főmondati ige szelekciója szabja meg. Igaz viszont, hogy a főmondat kérdő modalitását a mondatban szereplő wh-névmás +wh jegye maga is eldöntheti, a mondatot kérdő típusúvá téve, hiszen a főmondatot nem szelektálja valamely ige. **A mondat típus jelölésére szolgáló jegyre, amely a kérdő +wh jegytől eltérően nem a wh-névmás, hanem a kötőszó (C) jegye, e cikkben m jegyként** hivatkozunk majd. Olyan javaslat már előfordult (Mahajan 1990), amely szerint a wh-névmás kérdő wh-jegye (amely „wh” a magyarban eleve két jegyre, az e célra ajánlott +f pozíciót kijelölő fókuszjegyre, és +wh – a kérdő operátor számára – hatókörjelölő kérdő jegyre oszlik) és a C fej mondat típusjelölő jegye (e cikkben m) különbözik. Amikor az angol m értéke kérdő, azaz a főmondati ige kérdő mondatot szelektál, akkor a wh-névmás a +wh jegyével az angol mellékmondatban egyúttal a mellékmondat kötőszava is. A nem kérdőként szelektált kijelentő/felszólító/felkiáltó modalitású mellékmondatból (például a *think* ige által beágyazott mondatból) vagy a főmondatba mozog a wh-névmás, ez a **hosszú ép wh-mozgatás** a magyarban is lehetséges, vagy nem keletkezik jólformált mondat. A magyar nyelvben viszont – a jegyeloszlás módosítását követelve – több mondat típusban jelentkezik a *hogy* kötőszó, a wh-névmás pedig a FocusP-ben helyezkedik el. A klasszikus értelemben használt +wh jegyet, amely – a szakirodalomban sem mindig következetesen – a pozicionális +f jegy, a kérdő jegy, és a mondat típusjelölő m jegy tulajdonságait együtt testesíti meg, jóllehet az angolban ez nem vet fel problémát, és a generatív irodalomban nagy múltra tekint vissza, a magyarra és hasonló típusú nyelvekre nem célszerű alkalmazni.

4. A részleges mozgatás a puszta rostálás elméleti keretében

4.0. A magyar részleges wh-mozgatás reprezentációjához szükséges jegyeloszlás taglalása (4.1.) után a puszta rostálási modell gyakorlati szükségességét wh-kérdéseken mutatjuk be (4.2.). Elméleti előnyeinek fejtegetése (4.3.) hangsúlyozza a kópiateremtés és láncformálás előnyeit, a részleges wh-mozgatás jelenségének derivációs keretben történő megoldása helyett a reprezentációs modell alkalmazását. A 4.4. alfejezetben ajánlott modell legfontosabb ötlete a főmondat és mellékmondat minden azonos jegyű objektumának összekötése, ezáltal egyetlen LF-beli láncban gyűjtve össze a lexikai egységek széttagolt információját.

4.1. Az előző fejezet nyomán a hagyományos wh-jegy helyett a magyar (és e tekintetben hasonló) nyelvben reprezentációnkban olyan jegyeket kell feltételezni, amelyek nélkül a jelenség teljes magyarázatát nem tudjuk megadni. A mondat típusjelölő m jegynek két értéke van, a kérdő (+m) és a kijelentő/felszólító/felkiáltó/óhajtó (–m). Ez csupán a tárgyunk szempontjából megfelelő felosztás, amely alighanem finomításra szorul később.

Tudniillik az *m* jegyre az óhajtó és (ál)felszólító mondatok tárgyalásakor is szükség lehet, a *bár*csak kötőszós és feltételes módú ige, a *nehogy* kötőszós és (ál)felszólító módú ige kapcsolatának kifejtésére (e cikkben e témákra terjedelmi okból nem térhetünk ki). A mondattípusjelölés ilyen alkalmazhatósága független érvként szolgál e jegy létre.

A kérdő névmás két jeggyel rendelkezik, a pozícióra vonatkozó *+f* jeggyel, és a *+M* jeggyel, ez utóbbi jegy utal arra, hogy *MI*-névmás (kérdő névmás) jelenlétében a mondat egésze is kérdő típusú. (Az *az*-expletívum pedig *+f* és *–M* jeggyel.) Az *m* jegy nem azonosítható valamilyen klasszikus főmondat általi CP-szelekcióra utaló *+q* jeggyel sem, egyfelől a FocusP-vel és a főmondat igéjével való kötelező kapcsolata miatt: a FocusP *wh*-névmása befolyásolja. Másfelől azért, mert az *m* jegyet az ilyen CP-beli a hagyományosan *+wh*, vagyis kérdő jegy nélküli, és sok nyelvben – az angolhoz hasonlóan – a szokásos kérdő szórendi szerkezet nélküli visszhangkérdés is tartalmazza. A visszhangkérdés mint kérdő típusú mondat a *+m* jeggyel bizonyára rendelkezik, ezért részleges *wh*-mozgatás is tartalmazhat visszhangkérdést (ld. 1.8.).

Összefoglalva, a *wh*-névmás, C és FOC funkcionális fejek jegyei:

- +q** szubkategorizációs típust jelölő jegy: az ige kérdő mondatot szelektál, amelynek C feje technikailag e jeggyel rendelkezik
- +M** kérdő jegy (kérdő hatókört kívánó elem jegye, de nem adja meg a mellékmondat típusát)
- +m** a mondattípus jelölésére szolgáló jegy
- +f** a kérdésektől függetlenül létező pozíciókijelölő jegy a szemantikailag fókuszjegyű szintaktikai kategóriák számára

A szintaktikai kategóriák és jegyek közötti megoszlás eképpen alakul:

(47)		q	M	m	f
	C fej	+/-	–	+	–
	<i>wh</i> -névmás	–	+	–	+
	<i>MI</i> -expletívum	–	+	+	+
	FOC fej	–	–	–	+
	DP	–	–	–	+/-

A *wh*-névmások általában csak közvetve befolyásolják (**+M**) jegyük által a mondat (**+m**) modalitását. Ennek a két jegynek azonban **nem szemantikai tartalma tér el**, sőt egy mondaton belül **azonos szemantikai tartalmat kell hordozniuk, hanem lokálitási hatóköre**, mégpedig a *+m* az egész mondatra kiterjed, ezért is tartalmazza a C fej. A *MI*-expletívum pedig saját *wh*-névmássága jogán *+M* jegyű, azonban csakis olyankor jelenik meg, amikor a mondat egésze *+m* jegyű, mert örökli a mellékmondattól a kérdő jegyeket a főmondat. Erre utal a *MI*-névmás *+m* jegye.

4.2. Most a *wh*-kifejezések LF-megjelenését vizsgáljuk meg. A *wh*-elem többszörös kópiáinak el kell tűnniük LF-re, ezt szolgálja a láncsal való összekötésük. Chomsky (1995) jegymozgatása (kb. Bródy (1995b) expletívum-társított csoport (*associate*) szerkezete)

kópiaviszonyt jelent a jegyek között. Tisztán érvényesül az az elv, hogy „*move is covert if optimal*”.

Az általános mondatípusjelölésnél és Lipták (2001) megoldásánál maradva a C fej (is) +M jegyű, és ennek a jegynek is törlődnie kell: *sejtettél, hogy (+M) kit (+M) vesznek fel...*

A következő példában megfigyelhetjük a mondatípus szelektálásának következményeit és a szukcesszív ciklikus mozgató modellel hiányosságát.

(48) *Tűnődöm, [hogy_2 kivel_3 gondolja Pál, {kivel_2} hogy_1 Éva találkozott {kivel_1}]*

A mellékmondati (itt [] jellel kiemelt) tartományban a *kivel* wh-névmás az alsó tagmondatban argumentum, és a legelső tagmondatot kérdő típusúvá teszi. A végső mód (*last resort*) lép életbe: mindegyik láncszemet (kópiát) engedélyezni kell, azaz mindegyik lépésnek van keltője (*trigger*). A *gondol* ige azonban nem szelektál soha kérdő tagmondatot, technikailag a C fej nem +q (vagyis wh) jegyű. Csakhogy ekkor, szukcesszív ciklikus mozgató feltételezve, a CP-ben levő közbülső kópia (*kivel_2*) engedélyezése homályos marad, hiszen a –q (= –wh) nem alkalmas a rostálásra, ezért ennek a lépésnek nincs keltője /*trigger*/. Következésképp nem kellene mozgató közben megállnia a wh-elemnek ebben a pozícióban, akkor viszont a láncszemek (*kivel_3* és *kivel_1*) között lokális szempontból túl nagy a távolság. Az adott Chomsky (1995) keretben ez a probléma megoldhatatlan.

A *gondol* ige szelekciója azonban miért vonná magával, hogy az alsó tagmondatbeli kérdőszót ne tudjuk értelmezni? Tegyük fel, hogy a +m jegyű másik csomóponttal, a közbülső tagmondat CP-jével, a legfőbb wh-kópiával (*kivel_3*) összekötött CP-hez kapcsolódik a C fej (*hogy_1*), és egy olyan lánc képződik, amelyben az egyik m-jegy képes egy másik m-jeggyel összeolvadni. Végül LF-re mindegyik m-jegy (és +M és +f-jegy) összeolvad egy láncban: pusztá rostálás (*bare checking*) (Bródy 1995b szakszava) zajlik le.

Egy másik példával is illusztráljuk a jelenséget: a testetlen az- expletívum lehetséges, de a kérdő névmás operátora mindig (fonológiai) testes; igazolásul megismételjük a példánkat:

- (49) a. *_HÉTFŐN említetted (azt), hogy a legnehezebb munkára választották ki Pált.*
 b. **_Említetted, hogy MELYIK MUNKÁRA választották ki Pált?*

Az utóbbi mondatban olyan lánc nem képződik, amelyben a +m jegy képes egy másik +m jeggyel összeolvadni, és a szerkezet agrammatikus marad. Ugyanez a követelmény az az-névmást másképpen érinti: –m jegyű tagmondatokat fűz össze a lánc, és grammatikus szerkezet keletkezik.

4.3. A pusztá rostálás hátterét összefoglaljuk az alábbiakban. Minthogy az információt a lexikonban minden egyes egységben tároljuk, a lexikai egységek a mondatba bekerülve megduplázhathatják az információt. Ezt a duplikációt, amely sérti a teljes interpretáció (*full interpretation*) törvényét, elkerüljük, ha láncformálást végzünk. A láncban a kérdő vagy mondatípus-jelölő jegyek egymáshoz kapcsolódnak, ezzel a többszörös jegykópiákat az LF-ig kiirtjuk. A spec-fej reláció is a lánc kiterjesztett fogalmába fog tartozni.

Vegyük a jól ismert egyeztetést (*agreement*) példának. A V- és NP-jegyeknek, az LF-en az alany/tárgy-ige egyezés ige levő f-jegyeinek nincs értelmezési funkciója, ezért elég az alanyon megjelenülniük. A rostálási jegyek további kópiáit a teljes interpretáció elve kizárja. Ha Chomsky (1993) közvetítő jegyeit nem is számítjuk, egy olyan rostálási

elméletben (pl. Chomsky 1995), ahol az Agr csomópontnak külön V- és NP-jegyei vannak, az illető jegyeknek LF-en még mindig két kópiája marad. A rostálási elmélet mögött pontosan az az intuíció húzódik meg, hogy a (nem-triviális) láncformálást, derivációs elmélet terminusával a mozgatót, az LF pusztá kimeneti feltételei (*bare output conditions*) kényszerítik ki. Azért formálunk láncot, mert a lexikonban egységenként elkülönülve tároljuk az információt. A lexikai egységek megduplázhatják a rostálási jegyeket, amelyeknek LF-en nincs létjogosultságuk. Az interpretációs szempontból fölösleges, teljes interpretációt sértő jegyek eltüntetése végett rostálásra lesz szükség. Más megfogalmazásban, az illető jegyek valamilyen összeolvadás révén láthatatlanná válnak, egyetlen LF objektumot alkotva, és ezáltal megszüntetve azt a problémát, hogy több példány marad ugyanabból a jegyből. Például eképpen a mondat valamennyi +M jegye egyetlen LF objektummá válik. Ha ezek több különböző pozícióban helyezkednek el, a pusztá rostálási elméleten belül az összes pozíciónak egyetlen objektummá kell olvadnia LF-szinten, rostálás révén.

A szintaxis tökéletlenségei (*imperfectness*) abból a külsődleges követelményből származnak, hogy az összeépítő rendszer (*computational system*) elveinek alkalmazkodniuk kell a szenzoros-motorikus szerveződéshez, amelyet külsődlegesnek hívhatunk, legalábbis az összeépítés során feltáruló nyelvi magrendszerekhez képest. Ha a tökéletlenségek látszólagosak (Bródy 1997), akkor a mégis megfigyelhető tökéletlenségek a máskülönben tökéletes alrendszerek kölcsönhatásának tulajdoníthatók. Meg kell mutatni, hogy a tökéletességtől azért tér el a szintaxis, mert a tökéletes rendszer szembenáll a külsődleges követelményekkel. Az előző bekezdésben taglaltuk, hogy a mozgató olyan tökéletlenség, amelyet az LF rostálási követelményei kényszerítenek a nyelvi rendszerre.

A mozgató helyett a másolás, kópiateremtés mutatkozik jó alternatívának. A másolás a lexikonhoz szorosan kapcsolódik, mert a lexikai egységek mindenképpen másolási relációban állnak a szintaktikai struktúrán belüli párjaikkal. A másolási reláció ezért nem tökéletlenség (*imperfectness*) Bródy értelmében (Bródy 1995b, 1997).

Csakis a legmélyebben beágyazott kópia foglal el szelektált vagy szelektáló tematikus pozíciót. Ez a törvényszerűség, Bródy (1995b) szerint az általánosított projekciós elv (GPP), garantálja, hogy a láncrelációban nem levő kópiákat ne lehessen valamely lánc tagjának értelmezni. Egy másik elv kimondja, hogy a mozgató műveletet minden esetben valamilyen rostálási relációnak kell okoznia (Chomsky 1995): a végső mód (*last resort*) elve. Egy reprezentációs elméletben ez úgy fogalmazható meg, hogy egy láncban a rostálási reláció jogosítja mindegyik gyökérpozíción (*chain root* vagy *tail*) kívüli láncpozíciót. A teljes interpretáció elvének kielégítéséhez az egyes pozíciókban levő elemek jogosítása elengedhetetlen. A GPP szerint szelekciós reláció csakis gyökérpozíciót fog jogosítani. Más pozíciókat tehát csakis a rostálási relációk fognak jogosítani, ha feltételezzük, hogy nincs másfajta jogosítás. A végső mód elve tehát nem a mozgató stipulált tulajdonsága, hanem a teljes értelmezés különleges esete.

A pusztá rostálás mechanizmusa szerint akkor, ha kiterjesztett értelmű lánc (amelyben a spec-fej reláció is a lánc részzszakasza Bródy (1997) alapján) révén az egyik funkcionális (pl. +M vagy +f) jegyet tartalmazó csomópont egy másik ugyanilyen csomóponttal összeolvadhat, akkor képes arra, hogy egyetlen láncban a mondatstruktúra valamely más pontján levő ugyanilyen funkcionális jeggyel rendelkező csomóponttal – például egy wh-névmással – is összekapcsolódjon. Ezért az eredetileg az illető funkcionális jegyet nem tartalmazó

kategória is fog ebben a láncban ilyen jeggyel rendelkezni. Tehát, szűkebb tárgyunkhoz visszakanyarodva, egy eredetileg nem kérdő mellékmondatként szelektált (azaz $-q$ jegyű) tagmondat C feje is $+m$ jeggyel rendelkező fejjé válhat.

4.4. A pusztá rostálás modelljére épülő részleges mozgatas reprezentálását mutatjuk be, amely a Lipták (2001) által teremtett Q-wh-komplexumot elfogadja, de láncokra alkalmazva. Eképpen a komplexum nem egyéb, mint egy operátor és egy általa kötött wh-névmás kópia összeolvadása (a kópiákat K jelöli)⁹.

A magyar CP szerkezetéről röviden azt feltételezzük, hogy a (főmondati) C fej (fonológiai kiírása *hogy*) gyöngé m jegyű, ezért egy beágyazott tagmondat rejtett lánc révén kapcsolódik a főmondatához. Az m jegy (LF-en) értelmezhető, mert szemantikailag jelöl beágyazási szelektálást, hiszen a mondat lehet kijelentő, kérdő, felszólító stb.

(50) *A részleges wh-mozgatas reprezentációja (a magyar nyelvben)*

[CP	[C	[FP [Q-wh [K]] _i [F [F [...V...K _i ...]	[CP	[C	[FP [Q-wh [K]] _i [F [F [...K _i ...]]]]]]]
+M/m	+M/m		+M	+M	
	-ért		-ért	-ért	
	+f	+f [erős]		+f	+f [erős]
	+ért	-ért		+ért	-ért
	+m/M [gyöngé]			+m/M [gyöngé]	
	+ért			+ért	
		V: -q		-q	

(51) Mitől félsz, hogy ki kapja a díjat?

E fönti modellben kövér szedés ábrázolja a mellékmondati láncszakaszt, aláhúzás a közös láncszemet, a többi pedig a főmondati láncszakaszt, a nyilak a láncbeli jegyek rostálását képviselik.

A kérdőseget kódoló jegynek két fajtája van, a kérdő névmási (+M) és a mondat egészére jellemző (+m), amelyet a C hordoz. Ezek között csak lokalitásukban van különbség (ld. 4.1.). A kérdő névmás (a pozicionális +f, és a +M jegyet hordozója) döntően hat a mondat egészének modalitására, azaz a +M jegy a mondat egészét +m jegyűvé teszi. A mellékmondati tartományban a *ki* MI-névmás az alsó tagmondatban argumentum, és e tagmondat belső szerkezetében Lipták (2001) alapján a CP-ben kérdést (+M jegyet) is tartalmaz. A végső mód lép életbe: mindegyik láncszemet, azaz kópiát, engedélyezni kell, ezért mindegyik lépésnek van keltője (*trigger*). A MI-névmás (az ép wh-névmás a beágyazott mondatban és a MI-expletívum a főmondatban) a [Spec, FocusP]-be kénytelen mozogni értelmezhetetlen +f jegye miatt, majd tovább a [Spec, CP]-be értelmezhetetlen +M jegye miatt. A mozgatas rejtett, mivel C fej +M jegye gyöngé. A mellékmondati lánc szemei így sorra: C__ [Spec, CP__] [Spec, FP__] VP, kiegészítve a [Spec, CP] és C fej közötti szakasszal. A főmondatban keletkező lánc pedig, amely a mellékmondat C fejét is magába foglalja: {[Spec, CP__] [Spec, FP__] { [K]__ [C] } }.

⁹ Az illető Q-wh-komplexum léte és felépítése körüli vita és más ajánlatok számunkra közömbösek: épp a részleges wh-mozgatasra nézve nem változtatnak a modellen.

A +M/m jegyek a szemantikailag egyetlen kérdésben több példánya van jelen. A teljes interpretáció követelménye miatt a +M/m jegyeknek egyetlen szintaktikai objektummá kell összeolvadniuk LF-en (ld. 4.3.). Ez úgy valósítható meg, hogy mindkét wh-csoport egy olyan láncot alkot, amelyben az egyik láncszem a főmondati, ill. mellékmondati C fejjel rostálási relációba lép, és ezek a C fejek egymással is összekapcsolódnak. Ha az illető funkcionális fej, itt a C, képes rostálási tartományában (*checking domain*) morfológiaileg elkülönült, fejen kívüli elem jogosítására, az XP-láncok esetében az XP – itt a wh-csoport – a fejen kívüli specifikáló pozícióban fog elhelyezkedni. Ha ez a C fej gyöngye +M jegyet tartalmaz, mint a magyarban, csak rejtett lánc keletkezik az FP és CP között, és a wh-kópia csak a [Spec, FP]-ben van jelen nyíltan (mindkét tagmondatban).

Az alsó láncszakaszban a MI-expletívum a beágyazott mondat C fejével áll lánckapcsolatban. A főmondatbeli *fél* ige azonban nem szelektál soha +q tagmondatot, technikailag a C fej –q jegyű, és ennek következtében a mellékmondat szelekció útján nem is +m jegyű. Ezáltal a beágyazott mondat -m szelektáltsága azt jelenti, hogy a mellékmondat nem interpretálható kérdő mondatként, noha belső szerkezete szerint kérdő mondat (ahogyan technikailag a +M jegyű elemeinek láncja reprezentálja). Az a lehetőség, hogy a főmondat lehessen kérdő típusú, nyitva maradt. A mellékmondattól eltérően a főmondat (technikailag a C jegye) nem lexikailag szelektált, hanem általában két módon dől el mondatfajtája. Vagy a mellékmondat jegyének öröklése dönti el, azaz automatikusan teljesül, ha egy +M jegyű elem, a MI-expletívum közvetíti e jegyet, ezért ez a +M jegy egyúttal +m jegy is, és aktiválja a CP-t. Vagy pedig az dönti el, hogy a mondat saját belső szerkezete (beleértve intonációs struktúráját is) eleve kérdő (e második esetre az 5.5. alfejezetben visszatérünk.)

A *fél* ige szelekciója nem vonja tehát magával, hogy az alsó tagmondatbeli kérdőszót, amely a CP-ben +M jegyét egyezteteti a C fejjel, ne tudjuk értelmezni, ha a +M/+m jegyű másik csomóponttal, a legfőbb kópiával (MI-expletívum) kötődik össze a beágyazott mondat C feje: ez a főmondati lánc vége. A MI-expletívum FocusP-beli megjelenése aktiválja a CP tartományt, amely a mondatfajta szempontjából ezért +m lesz. Ez a +m jegy most már a főmondati lánc közös jegye, ezért az ebbe a láncba kapcsolódó mellékmondati C feje is. Ezt a +m jegyet azonban csak egy felső mondatval való láncformálásból kaphatta meg a C, és vele a mellékmondat is, hiszen a C fejen keresztül a mellékmondati lánchoz csatlakozik a főmondati lánc. Ha még volna egy harmadik, felsőbb tagmondat, annak számára e két tagmondat kívülről egyetlen kérdő egységként jelenne meg. Ez utóbbi jelenséget a +m jegy automatikus terjedésének tekintjük.

Figyelembe véve a 4.3. alfejezetben taglalt elméleti keretet, a „végső mód” mozgatás alkalmazását végig indokolja – pusztán rostálásról lévén szó – az, hogy az alsó tagmondat láncja összeépül a főmondatéval, a két lánc csatlakozási pontja a mellékmondat C feje. Ezzel választ adunk a mozgatás, annak oka, valamint a CP kapcsolatára: **a mondatfajta-jelölő +m jegyet tartalmazó egyetlen lánc az egyes wh-elemek egyetlen kérdéssé való összekapcsolódását képviseli; a mellékmondat +M jegye is a +m jeggyel azonos szemantikai tartalmat fejezi ki; a +m egyúttal az egyes wh-elemek operátori hatókörét is jelzi: az egész mondat fölött van hatóköre a kérdő szintaktikai objektumnak, amelyet lánc reprezentál.** Ez az indirekt függőségi elmélet (vö. 2.2.) szintaktikai-szemantikai párhuzamossági tételével teljes összhangban van, ám az elmélet „kettős kérdés” szemléletének nélkülözhetetlen javítása megtörtént.

5. A reprezentáció érvényessége

5.0. Kommentárokból fogjuk taglalni a reprezentáció alkalmazhatóságát a magyar példák elemzésére, valamint azokat a következtetéseket és jóslatokat, amelyek e modell alapján a magyar wh-mozgatásra tehetők, kiemelve azokat, ahol ez a reprezentáció különbözik más modellektől. Elemzések következnek a közbülső mondatok MI-expletívumának kötelező voltáról és a CP tartomány aktiválásáról (5.1.); a hasonló wh-mozgatásról, valamint a főmondati ige argumentumstruktúrájának, a hasonló wh-mozgatásnak, és az *-e* partikulás mondatoknak szerves kapcsolatáról (5.3.); a többszörös kérdések tulajdonságairól (5.4.); a kérdő főmondat és a parazita részleges wh-mondat kapcsolatáról (5.5.). Végül kifejtjük, hogy a magyar nyelv lexikona aligha tartalmaz expletív kérdő névmási lexikai egységet (5.6.).

5.1.1. A legfőbb (mátrix) [Spec, CP]-re nézve találó jóslatokat tesz a főnti reprezentáció, míg Lipták (2001) például nem, Horváth (1998) pedig csak speciális szempontból (a felnyalából *pied-piping*) mozgatás és wh-névmások abszorpciójának kérdése során) foglalkozik e témával. A főmondat lehet inherensen kérdő mondattípus, azaz inherensen kérdő jegyű elem található benne, vagy úgy válik kérdővé, hogy örökli a mellékmondatról a kérdő jegyet. Reprezentációnk szerint az egyetlen láncban történő ilyen jegymozgás nemcsak lehetséges, de szükséges is. Erről gyakorlatilag az tanúskodik, hogy a legbeágyazottabb MI-expletívumot tartalmazó tagmondat fölött az *m* jegyet egy-egy wh-névmás fogja expletívumként megjeleníteni a reprezentációknak alkalmazott láncban.

Két jogos kérdés merül fel, amelyekre kicsit később fogunk válaszolni. Az egyik az, hogy hogyan maradhatna ki MI-expletívum a közbülső mondatokban. A másik pedig az, hogy mindig valamilyen expletív wh-névmás helyezkedik-e el ezekben a felsőbb tagmondatokban.

5.1.2. Az *+m* jegy a mondattípus kérdő jelöltségének hordozója, szemben a jelöletlen nem kérdő *–m* alternatívával. Ezt az intuíciót kiterjeszti és magyarázza a javasolt reprezentáció. A mondattípus minősége a CP-n múlik, de csak a FocusP aktiválása, és a kettő közti lánc révén keletkezik a megfelelő jelöltség. A magyar nyelv sajátossága éppen az, hogy wh-névmása a *+f* jegye miatt és a C fej gyöngye *+M* jegye miatt nem tartózkodhat máshol, mint a FocusP-ben, és automatikusan aktiválja a CP mechanizmusát a modell által ábrázolt módon. Szerepet játszik-e a folyamatban a névmás fonológiai alakja? Az 1. fejezetben rámutattunk, hogy a kérdő névmás mindig testes, míg az *az-* mutató névmás olykor nem testes formában jelenik meg, és ekkor alighanem a VP-ben áll, ahol nem aktiválja a CP-t.

- (52) a. *(HÉTFŐN) említetted (azt), hogy a legnehezebb munkára választották ki Pált.*
 b. **(MIT) említettél, hogy MELYIK MUNKÁRA választottad Pált?*

Ámde a fókuszpozícióban csak testes alakban jelenhet meg az *az*-expletívum, és ilyenkor a CP-t *–m* jeggyel aktiválja.

- (53) *AZT említetted, hogy a legnehezebb munkára választottad Pált.*

Ez viszont a fókuszpozícióra vonatkozó testetlenségi tilalomra (3.3.) vet új fényt, tudniillik úgy fest, hogy csak testes elemek (láncai) aktiválhatják a CP-t. Az olyan modellekkel, ahol a fókuszjelenség elsősorban fonológiai, PF-jelenség, ez a tény nem összeegyeztethetetlen,

tüzetes kutatása mind fonológiai, mind szintaktikai oldalról a modell érdekes módosítását eredményezheti.

E tényeket az automatikusan hierarchikusan fölfelé történő m-jegy terjedéssel párosítva az már következik, hogy a testes közbülső expletív névmás hiánya lehetetlen, hiszen a testes (ép vagy expletív) wh-névmás mindig aktiválja a CP tartományt, és az m-jegy a láncban automatikusan terjed.

(54) *Mit_i gondolsz, hogy *(mit) olvasott Pál, hogy kit_i választottak titkárnak (K_i)?*

Tehát az eddigiek alapján az a válaszuk arra a kérdésre (5.1.), hogy hogyan maradhatna ki az expletívum a közbülső mondatokban, az, hogy ezt az opciót, a nyelvi adatokkal teljes összhangban, az általunk ajánlott modell nem engedi meg. Azt az 5.5. alfejezetben vizsgáljuk meg, hogy az expletívum fogalmát a mellékmondat szempontjából kell értelmezni, ami magának a fogalomnak az átértelmezését is magával vonja.

Megmutatható továbbá, hogy csakugyan az lényeges, hogy a CP tartományon keresztül vezet a lánc, mert csupán az FP aktiválása, testes elemmel történő kitöltése egyáltalán nem változtat a **MI-expletívum** nélküli mondatok helytelenségén:

(55) **MIT gondolsz, hogy PÁL mondott, hogy MELYIK MUNKÁT kapta meg a cég?*

Ezért a fönti MI-expletívum ismétlődését csupán a fókuszra vonatkozó fonológiai jólformáltsági okokra vagy az FP aktiválásának szükségességére visszavezető modellek nem fognak sikerrel járni.

5.2.1. Emlékezzünk vissza, hogy az ép wh-névmás hiányában (ld. az -e partikulát tartalmazó eldöntendő kérdést fönt) nincs az expletívum engedélyezve. Éppen ezt ábrázolja az ajánlott reprezentációnk is: **ha nincs lánc az alsó tagmondatban, a főmondati lánc sem tud ehhez a nem létező lánchoz kapcsolódni. Akkor pedig nem örökölheti annak +m jegyét sem, amelynek hiányában az egész szerkezet jogosítatlan (unlicensed) marad.** Ilyen jóslást az összehasonlított modellek közül egy sem tehet. Ez akkor is igaz állítás, ha valamilyen módon egy MI-expletívumot mégis a lánc tetőpontjára (*chain top*) tudunk illeszteni, mint az alábbi elgondolkodtató példákban. A következő mondat nem azt jelenti, hogy ‘hiszed vagy nem hiszed’, azaz nem főmondati eldöntendő kérdés.

(56) *?Hiszed/Emlékszel (arra), hogy elrejtették-e a szerzetesek a kincset?*
[SM (=elrejtés) hiszed...]

Akkor pedig ez főmondatra kiterjedő hatókörrel rendelkező mellékmondati kérdés, ezért olyan formában is megfogalmazható (WH jelöli a hiányzó kérdőszó pozícióját), hogy

(57) *Mit gondolsz [arról], hogy WH elrejtették-e a szerzetesek a kincset?*

Még precízebben kifejtve:

(58) a. *Mit gondolsz [arról a kérdésről], hogy elrejtették-e a szerzetesek a kincset?*
b. *Mire emlékszel [azzal a kérdéssel kapcsolatban], hogy elrejtették-e a szerzetesek a kincset?*

E mondatok grammatikusak. Közismert viszont, hogy a hatókörjelölő expletív *MI*-névmás és a mellékmondati wh-névmás kapcsolata nélkül a részleges wh-mozgatás

agrammatikus. Ezért ezt a típust csak **hasonmás részleges mozzgatásnak** tekinthetjük, az e típusban szereplő mondat jelentése pedig:

- (59) a. *Arról a kérdésről, hogy elrejtették-e a szerzetesek a kincset, mi a véleményed?*
 b. *Azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy elrejtették-e a szerzetesek a kincset, mire emlékszel?*

Megerősíti ezt a gyanúnkat az az illető kérdésre adott felelet, amely szintén tartalmazza az illető mellékmondatot, ám a főmondat itt kijelentő, azaz nincs köze a kérdésekhez.

- (60) *A történész semmi újat sem gondolt arról a kérdésről, hogy elrejtették-e a szerzetesek a kincset.*

5.2.2. Különösebb figyelmet nem szenteltünk még annak a kérdésnek, hogy a főmondati ige szemantikai argumentumstruktúrája, a tárgyalt wh-szelekciós megkötésen túl, hozzájárul-e a részleges wh-mozgathoz. A következő példák tanúskodnak arról, hogy a részleges wh-mozgathoz esetében a válasz: nem. Ez a tulajdonság igen jellemző a részleges wh-mozgathoz, szemben például a hosszú ép wh-mozgathoz, amelyhez megfelelő hídige (pl. *gondol* vagy *mond*) szükséges, amely az ilyen hosszú mozgathoz (66) engedélyezi.¹⁰

- (61) a. *Mekkora díjat gondoltál/mondta/vártál/olvastál, hogy fizetnünk kell a fűtésért?*
 b. *Mit vártál/olvastál/gondoltál/mondta, hogy MEKKORA összeget fizetnek a fűtésért?*

Ha tehát az expletívum használatát nem érinti az állítmányok szemantikai tulajdonsága, akkor az igazi részleges wh-mozgathoz minden mellékmondati tárggyal járó állítmánnyal alkotott mondatban grammatikus. Ezzel indirekten bizonyítható, hogy a következő, első látásra rejtélyes minimális mondatpárokból ((62a,b) szemben (63a,b)-vel a második csupán hasonmás részleges wh-mozgathoz lehet:

- (62) igazi részleges wh-mozgathoz
 a. *MIN/MITŐL lepődtél meg, hogy KIT látott Éva?*
 b. *MINEK örülsz/MITŐL félsz, hogy KI marad le az értekezletről?*
- (63) hasonmás részleges wh-mozgathoz
 a. ***MIN/**MITŐL lepődtél meg attól, hogy WH látott-e Éva?*
 b. ***MINEK örülsz/**MITŐL félsz attól, hogy WH lemarad-e az értekezletről?*

(63a) szándékolt olvasata: 'MIN lepődtél meg attól a kérdéstől, hogy látott-e Éva?'

(63b) szándékolt olvasata: 'MIN lepődtél meg attól a kérdéstől, hogy lemarad-e az értekezletről?'

A második (69) mondatstruktúra e párokban azért agrammatikus, mert az expletívum olyan „wh-lánc” tetején áll, amelynek nincs ép wh-eleme, szemben az első példával. A hasonmás szerkezet keletkezése pontosan azt a ritka argumentumstruktúrát követeli meg, amely olyan, mint a *gondol*, *hisz*, *mond* igéé, egyébként, például a *meglep*, *örül*, *aggódik*, *fél* stb.

¹⁰ Szemantikai argumentumstruktúra szempontjából nem teljesen egységesek a hídígek. Továbbá a mellékmondati modalitás is szerepet játszik a hosszú ép wh-mozgathoz jólfarmaltságában. Ezeket a kérdéseket nem tárgyaljuk.

ige mellett, a perdöntő alternatív olvasat ('arról a kérdésről, hogy') egyáltalán nem létezik, és ezért a hasonmás részleges mozgatus agrammatikus lesz.

5.3.1. Következik e szerkezet helytelenségéből az is, hogy az ilyen mondatok egy másik, szintén részleges wh-mozgatusra emlékeztető homoním szerkezetben az *-e* kérdő partikula nagy hatókörét sem fogják jelenteni.

(64) ***Minek örülsz/**Mitől félsz, hogy Pál megveszi-e a kertet?*

Szándékolt interperetáció = 'Örülsz-e annak/Félsz-e attól, hogy Pál megveszi a kertet.'

Az egyszerűség kedvéért a mondatnak ezt az olvasatát is e hasonmás részleges mozgatus egy másik alfajtajának tekinthetjük, hiszen éppen úgy a lánc tetőpozíciójában olyan **MI-expletívum** áll, amely a lánc egyedüli wh-eleme.

5.3.2. Ez a mellékesnek tűnő – és szakirodalomban alig érintett – jelenség általános nyelvészeti szempontból is illő figyelmet érdemel, mert a kérdőszavas és kérdőszó nélküli mondatok rendszerére nézve két dolgot tár fel.

1. A kérdő mondatot szelektáló főmondati ige alá beágyazott *-e* partikulás kérdő mondat grammatikus (lásd az alábbi minimális párt). Az *-e* kérdő partikula tehát rendelkezik +m jeggyel.

(65) *Kérdeztem/*Olvastam, hogy Pál vásárolt-e cipőt?*

Mindenképpen fel kellene tételeznünk, hogy a +m jegyen túl van más módja is a kérdő mondat jelölésének (modellünkkel szemben), illetve a +m jegy csak a kérdőszavas mondatok jegye, ha nem fogadnánk el, hogy az *-e* partikula is rendelkezik +m jeggyel.

2. Az *-e* partikula bizonyára nem rendelkezhet nagy kérdő hatókörrel, ezért nincs szüksége expletívum általi jogosításra. A fönti csakis *gondol/hisz* típusú argumentumszerkezettel keletkező grammatikus hasonmás szerkezeteket inkább szintaktikai és szemantikai szempontból hiányosnak tekintjük, de kétségtelenül a nagy hatókör jelölésének esetével állunk szemben. Ennél erősebb állítást is tehetünk a hasonmás részleges wh-példáink nyomán: ilyen nagy hatókör a megszokott, általunk kínált lánc révén nincs az *-e* partikula számára, bár bizonyos igék mellett ezt a szemantikai értelmezést megkaphatja. Mindez erősen sugallja, hogy a kérdő névmáson kívül a magyar nyelvben nincs más elemnek szintaktikailag átlátszó nagy kérdő hatóköre.

Az *-e* partikula hatókörével kapcsolatos különleges hatóköri jelenség a javasolt reprezentációnkat nem vonja kétségbe, ám jele annak, hogy a kérdő jelenségek teljes (*-e* partikulát bevonó) körét csak egy (jövendő) módosítással lehet lefedni, illetve az *-e* partikulás kérdő mondatok hatókörét szemantikai és nem szintaktikai elemzéssel lehet megoldani.

5.4. A többszörös kérdés (több kérdő névmás mozog egy helyi tartományban) és expletívum közötti kapcsolat a többszörös kérdések természetét jól megvilágítja. A többszörös kérdésekkel kapcsolatban kialakult álláspont szerint (Beghelli 1997) a felső wh-névmás egy DistP-ben helyezkedik el, míg az alsó wh-névmás egy ShareP-ben. Ez utóbbi projekció a magyar FocusP-nek feleltethető meg. Az angolban a DistP a CP (a legmagasabb szintaktikai pozíció) és a kérdő wh-névmás szokásos pozíciója alatt helyezkedik el, ezért

nem lehetséges, hogy az univerzális kvantor értelmű wh-névmás a nyílt szintaxisban a valódi kérdő értelmű névmás fölé kerüljön. Hatóköri kétértelműség mutatja, hogy testetlen (*covert*) mozgatással előállhat egy univerzális kvantor > wh-névmás sorrend. A mozgásnak nyíltnak (*overt*) kell lennie, ha a Dist fej erős jegyet tartalmaz, mint a magyarban, de jegymozgatás is elég, ha ez a jegy gyöngé, mint az angolban. Tárgyunk szempontjából azt fontos megfigyelnünk, hogy a DistP-ben álló wh-névmás ép, és csak a ShareP/FocusP-beli wh-névmás lehet expletív. Szemantikai olvasata párok listája (például személyek és időpontok, ill. személyek és helyek alkotta pároké az alábbi mondatokban).

többszörös kérdés egyszerű mondatban

(66) [DistP KIVEL [ShareP/FP MIKOR legyen a találkozó]]?

többszörös kérdés részleges wh-mozgatással

(67) [DistP KITŐL [ShareP/FP MIT kértél, hogy HOL legyen a találkozótok]]?

Minden ilyen esetben az ép névmás a főmondatból származik, ezért az expletív *MI*-névmás hatóköre nem vonatkozhat rá. A kvantor hatóköri szabályainak megfelelően a *MI*-névmás tehát nem helyezkedhet el soha a DistP-ben.

(68) *[DistP MIT [ShareP/FP KITŐL kértél, hogy MIKOR legyen a találkozó]]?

A többszörös kérdés jellemzője, hogy nincs DistP szerkezet, ha nincs semmilyen elem a ShareP/FocusP-ben. A főmondati expletívummal lánckapcsolatban levő mellékmondati wh-elemek szemantikailag teljes értékűen szerepelnek a főmondati ShareP/FocusP pozíciójában. Különösen lehetetlen az ilyen szerkezet magyarázata egy indirekt elmélet számára, ahol két különböző kérdést feltételezünk, amelyek közül a mellékmondati individuumokra, a főmondati pedig propozícióra vonatkozik (lásd 2.2.).

A mellékmondati többszörös kérdésre vonatkozó *MI*-névmás mindkét pozícióra, a DistP-re és ShareP-re együtt vonatkozik. Ha feltételezzük, hogy mindhárom névmás az m jegyet tartalmazó közös láncba tartozik, nyilvánvalóan hatókörjelölőként egyetlen expletív *MI*-névmás elegendő a láncban szereplő minden ép wh-névmás számára. Másfelől csak egyetlen mondatrész, azaz egyetlen láncszem kerülhet fókuszba, **a fókusz többszörös kitöltése lehetetlen, ugyanis a magyarban az F fejen lévő +f jegy értelmezhetetlen, és ezért az első +f jegyű összetevőt odavonva a jegy törlődik**. Ez szintaktikai oldalról támasztja alá, hogy csak egyetlen fókuszált láncszem lehetséges; **ha** reprezentációnk szerint **egyetlen lánc van, ez triviálisan teljesül**.

(69) *MIT gondolsz, hogy KIBŐL MI lesz?* = **KIBŐL gondolod, hogy MI lesz?/*MIT gondolsz, hogy KIBŐL lesz?*

Még annyit fűzünk hozzá, hogy az egyetlen lánc képviseli a wh-objektumok egy egységként való viselkedését ebben a modellben. Ezt jól tükrözi az a szemantikai értelmezés, amely szerint nem külön van hatóköre a két kérdőszónak a főmondat fölött, hanem együtt:

LF-reprezentáció

(70) *KIBŐL MIT gondolsz, hogy lesz?*

5.5. A kérdőszó (pl. MI-expletívum) nélküli főmondatot és kérdőszavas mellékmondatot tartalmazó szerkezet definíciónk szerint ugyan nem részleges mozgatás, hiszen a wh- névmás hatóköre szűken a mellékmondatra vonatkozik, főmondati expletívum sincs, de jól rávilágít az expletívum helyére a szintaktikai rendszer egészében. Modellünk révén megérthetjük azt az eddig nem magyarázott nyelvi adatot, hogy a MI-expletívum nélkül is lehet grammatikus a mondat, éspedig akkor, ha a főmondat kérdő. Kiemeljük, hogy **az általunk feltételezett pusztá rostálási modell a részleges wh-mozgatás magyarázatára nem a wh-névmások és/vagy expletívumok kapcsolatát írja elő**, habár a részleges mozgatásnál gyakorlatilag erre lesz szükség. **Csupán annyi a megkötés, hogy az +M/+m jeggyel rendelkező elemek egyetlen szintaktikai objektumban** (egyetlen láncban) **helyezkedjenek el.** A magyar nyelv (szláv, neolatin nyelvek) a szintaktikailag sokszor azonos kijelentéssel szemben képes csupán intonációval kifejezni az eldöntendő kérdést. Ezért a főmondatban az eldöntendő kérdés intonációjával grammatikus mondatot nyerünk expletívum nélkül is.

A +m jegyek éppolyan láncot alkotnak, mint a részleges mozgatáskor, és a főmondati CP is +m jegyet kap, vesd össze a kérdő szó nélküli és MI-expletívumos főmondatot:

(71) *Hallottad, hogy mit_i említett Pál, hogy kit_i választottak titkárnak (K_i)?* <eldöntendő intonációval a főmondatban>

(72) *Mit_i gondolsz, hogy mit_i említett Pál, hogy kit_i választottak titkárnak (K_i)?*

Mivel csupán a **mellékmondat tekintetében expletívum** a MI-névmás, az inherensen kérdő főmondat, amelynek ép wh-névmása válik a mellékmondat hatókörjelölő expletívumává, teljesen beleilleszkedik a modellbe. Az egyetlen láncban az is természetes, hogy az egyetlen felső mondatba, akár közbülső mondatokon át az ilyen lánc a leírt parazita módon is átvezethet eképpen:

(73) *MIT gondolsz, hogy mikor mondta, hogy mit remélt, hogy MELYIK MUNKÁT kapja meg a vállalat?*

(74) *MINEK örülsz, hogy kivel közölte, hogy mit szeretne, hogy MELYIK MUNKÁT kapja meg?*

Ez a **parazita részleges wh-mozgatás**, ahol egy ép wh-névmás saját hatókörének jelölésére egy más tagmondat ép wh-névmását használja fel parazitaaként, szemben a gyakoribb fajtával, ahol a MI-expletívum szolgál ilyen célra. Modellünk feltárja, hogy az ilyen szerkezetek létezése a részleges wh-mozgatás központi tulajdonságát bizonyítja, hiszen voltaképpen **minden részleges wh-mozgatás mellékmondati MI-névmása a főmondati névmással alkotott láncból szerzi a +m jegyet, és hatókörét a főmondati MI-névmás pozíciójából jelöli ki, azaz parazita.**

A fönti példák arról is tanúskodnak, hogy egy szemantikailag üres MI-expletívum szerepel akkor, ha nincs a főmondatnak magának is kérdőszava. Semmilyen testetlen elem (az az- névmás sem) nem tud a FocusP-ben megjelenni, és ezért a CP tartományt nem aktiválja (5.1.). A fönti példák főmondati ép wh-névmásai pontosan ezt a funkciót teljesítik a mellékmondat számára, ezért a láncban több expletívum, egy immár fölösleges MI-expletívum nem jelenhet meg.

Ez az elemzés most már együtt ad választ az 5.1. alfejezetben felvetett két kérdésre, tudniillik, hogy mindig kötelező-e az expletívum jelenléte, és mindig expletívum helyezkedik-e el a közbülső mondatokban. A válasz mindkét kérdésre: igen, de ez az expletívum lehet a főmondat szempontjából ép wh-névmás is a szemantikailag üres MI-expletívumon kívül. Ha minden részleges wh-mozgatás parazita, a MI-expletívumot és ép névmást tartalmazó wh-mozgatás közötti különbséget úgy is megragadhatjuk, hogy az az expletívumok létezésének témájához is jelentősen hozzájárulhat.

5.6. A pusztá rostálás felhasználása a részleges mozgatások magyarázatára nem zárja ki az expletívum fogalmának – szemantikailag üres lexikai egység – átértelmezését. Azt tapasztalhatjuk, hogy az expletív *MI*-alakja nem mindig ahhoz a bővítménytípushoz (általában tárgyi mellékmondat) illeszkedik, amelyre elvileg utalna. Például tárgy helyett módhatározó és helyhatározó argumentumra utaló expletív formák jelennek meg:

(75) *Hogy(an) érzed, hogy MELYIK VERSENYZŐ fog nyerni?*

(76) *Úgy érzem, hogy a legmagasabb versenyző fog nyerni.*

(77) *Mit érzel, hogy MELYIK fogad fáj?*

Idiómaként:

(78) *Hová gondolsz, barátocskám, hogy HÁNYSZOR telefonáljak még?*

E fönti példák azt illusztrálják, hogy nincs fonológiai, szintaktikai és szemantikai szempontból egyetemes kötelező expletív elem. Gyanús tehát, hogy a magyar lexikon csakugyan tartalmaz-e olyan elemet, amely expletívum szerepet és csakis ilyen szerepet tölthet be, mint ahogyan az angol *there* az EPP jegyek (alanyi és tárgyi is) megjelenítésére.

Vegyük példának egy hipotetikus +f jegyű expletívum lexikonbeli létezését. A +f nem inherens jegy, mert ilyen jelölést a lexikonban nem kaphatnak a lexikai elemek (félretéve a fókuszpartikulákat, pl. a *csak* szót). Ha tehát a lexikonban van expletívum egyáltalán, akkor az az expletívum sem +f jegyű a lexikonban. Ezt a +f jegyet majd a numeráció során adjuk hozzá a lexikai elemekhez, legalábbis az alulról fölfelé építkező modellben (Selkirk 1986). Ha pedig a +m jegyű expletívum lexikonbeli létezésére gondolunk, azt a jegyet örökli valamely alsóbb tagmondatból a közös láncban a MI-expletívum elméletünk szerint. Ezek az érvek egyáltalán nem támasztják alá a magyarban egy lexikonbeli expletívum létét. Akkor tehát csakis a deriváció során valamely nem expletív elem veheti fel az expletívum szerepét (akár derivációs, akár reprezentációs elméletet használunk). E mellett az erős állítás mellett fogunk érvelni röviden.

Ismételjük, hogy a pusztá rostálási modellben minden wh-kópia egyetlen láncban helyezkedik el, és szükség van egy olyan láncra, amely szintaktikai megfelelője az egyetlen szemantikai kérdésnek. Ekkor technikai apparátusként jegymozgatásra szükség van, legalábbis bizonyos láncszakaszon. Ám a jegyek mozgatásának nem előfeltétele az, hogy expletívum legyen.

Éppen fordítva: **a jegyek megléte mindenképpen szükséges, és az adott szintaktikai (és fonológiai) szabályoknak engedelmeskedve a jegynyalábot megformázzuk (*spell out*) valamilyen fonológiai, éppen MI-expletívum alakban. Ez erős hasonlóságot mutat a parazita részleges mozgatás tulajdonságaival** abban a tekintetben, hogy **a meglévő**

+m jegyet a láncban egyszerűen megjelenítjük egy már meglevő ép wh-névmáson. Ha a fenti példák főmondatainak *hogyan* és *hová* névmásait parazita részleges mozgatus expletív névmásaként elemezzük, már csak egy logikai lépést kell megtenni ahhoz, hogy kijelentsük, a csak expletívum szerepű wh-névmások – a MI-expletívumok – sohasem lexikonbeli expletívumok, hanem a parazita részleges mozgatus elfajzott (*degenerated*) ép wh-névmásai. Elfajzott eseten azt értjük, hogy az eredeti főmondati ép kérdőszóként a szemantikai értelmezés számára ezek a névmások üresek, elsődlegesen hatókörjelölővé váltak.

Amennyiben ragaszkodunk ehhez a gondolatmenethez, hozzáfűzhetjük, hogy az angolban nem azért nincs részleges wh-mozgatus, mert az expletívum nincs meg, ahogyan McDaniel (1989) állítja, hanem azért, mert nincs olyan lehetőség, hogy a hatókörjelölő jelenlétében az ép wh-névmás a mellékmondatban maradjon, mint azokban a nyelvekben, ahol erre van mód. Az angol CP C feje (a fonológiai megformázása (*spell out*) a *that*) ugyanis olyan jegyet tartalmaz, amely nem egyeztethető a wh-névmás m (kérdő típus) jegyével, azaz –m (nem kérdő típusú mondat) jegyet.

6. Összefoglalás

A pusztá rostálás során, amely azon az elven nyugszik, hogy az azonos jegyek egy szintaktikai objektumhoz tartozzanak, sikerül a különböző tagmondatokban található kérdőszavakat egyetlen szintaktikai és szemantikai objektumként kezelni. Az LF-beli ilyen értelmű interpretáció egy vele párhuzamos szintaktikai reprezentációt kap. A mellékmondati és főmondati lánc összekapcsolódása lehetővé teszi egyetlen kérdő +m jegyű objektum létrehozását, amely magába foglalja mind a wh-névmásokat, mind a mondat fejének tekintett C fejet. Modellünk (4.4.) a direkt és indirekt elmélet (2.2.) előnyeit hátrányaik nélkül egyesíti.

A modell alapján több lényegi állítást tettünk fejtegetéseink során.

- I. A főmondatban [a viszonylagos főmondatokban, a közbülső tagmondatokban] is ugyanolyan mondat típus van, mint az alárendelt mondatban. Vagy eleve egyezik a két mondat típusa, vagy jegyöröklés hozza létre az egyezést.
- II. A főmondat lehet inherensen kérdő mondat típus, azaz inherensen kérdő jegyű elem található benne, vagy úgy válik kérdővé, hogy örökli a mellékmondatból a kérdő jegyet.
- III. A főmondat más mondatnak történő alárendelésekor a +m öröklése (ezáltal típusazonosság keletkezik) a felső tagmondatokban ismét végbemegy („fölfelé terjedés”), külön mechanizmus nélkül. A CP tartományon keresztül vezet a lánc, mert csupán az FP aktiválása, testes elemmel történő kitöltése egyáltalán nem változtat a MI-expletívum nélküli mondatok helytelenségén.
- IV. Minden részleges wh-mozgatus parazita, sőt, a főmondat kérdő névmásai a parazita részleges mozgatus expletív névmásaiként képesek funkcionálni. Ezért a csak expletívum szerepű wh-névmások – a MI-expletívumok – sem lexikonbeli expletívumok, hanem a parazita részleges mozgatus elfajzott ép wh-névmásai, amin azt értjük, hogy ép kérdőszóként a szemantikai értelmezés számára ezek a névmások üresek, elsődlegesen hatókörjelölővé váltak.

- V. Mindig kötelező az expletívum jelenléte, és mindig expletívum helyezkedik el a közbülső mondatokban, ám ez az expletívum lehet a főmondat szempontjából ép wh-névmás, amely fölöslegessé teszi még egy, szemantikai szempontból csupán hatókörjelölő névmás megjelenését.
- VI. A mellékmondati többszörös kérdést tartalmazó láncban elhelyezkedő MI-névmás mindkét pozícióra, a DistP-re és ShareP-re együtt vonatkozik. Mindhárom névmás az m jegyet tartalmazó közös láncba tartozik, nyilvánvalóan hatókörjelölőként egyetlen expletív MI-névmás elegendő a láncban szereplő minden wh-névmás számára. Ha reprezentációnk szerint egyetlen lánc van, akkor triviálisan teljesül az a független érvként szolgáló megkötés, hogy csak egyetlen láncszem kerülhet fókuszba, a fókusz többszörös kitöltése lehetetlen, ugyanis a magyarban az F fejen lévő +f jegy értelmezhetetlen, és ezért az első +f jegyű összetevőt odavonva a jegy törlődik.

Erős állításokat tehetünk a hasonmás részleges wh-mozgatás vizsgálata nyomán:

- VII. Az expletívum használatát nem érinti az állítmányok szemantikai tulajdonsága, így az igazi részleges wh-mozgatás mindig grammatikus. Ezzel indirekten bizonyítható, hogy a hasonmás részleges wh-mozgatás szerkezetének keletkezése pontosan azt a ritka argumentumstruktúrát követeli meg, amely olyan, mint a *gondol*, *hisz*, *mond* igéé, egyébként pedig – például a *meglep*, *örül*, *aggódik*, *fél* stb. ige mellett – a perdöntő alternatív olvasat ('arról a kérdésről, hogy') és a hasonmás szerkezet sem létezik.
- VIII. Nagy hatókör az általunk kínált lánc révén nincs az *-e* partikula számára, de bizonyos igék mellett ezt a szemantikai értelmezést mégis elnyerheti. Mindez erősen sugallja, hogy a kérdő névmáson kívül a magyar nyelvben nincs más elemnek szintaktikailag átlátszó nagy kérdő hatóköre. Ugyanakkor az *-e* partikulával kapcsolatos hatóköri jelenség jelzi, hogy a kérdő jelenségek teljes körét modellünk nem tudja lefedni.

Hivatkozások

- Beghelli, Filippo 1997: Distributivity in questions, in Anna Szabolcsi szerk.: *Ways of Scope Taking*, Dordrecht, Reidel.
- Brody, Michael 1995a: Focus and checking theory, in István Kenesei szerk.: *Approaches to Hungarian* 5, Szeged, JATE, 29–44.
- Brody, Michael 1995b: *Perfect Chains = Working Papers in the Theory of Grammar* 3/2, Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet.
- Brody, Michael 1995c: *Lexico-Logical Form: A Radically Minimalist Theory*, Cambridge, Mass, MIT Press.
- Brody, Michael 1997: *Mirror Theory*, kézirat, University College London.
- Cheng, Lisa Lai-Shen 1991: *On the Typology of Wh-Questions*, PhD disszertáció, Cambridge, Mass, MIT.
- Chomsky, Noam 1993: A minimalist program for linguistic theory, in Kenneth Hale – Samuel Jay Keyser szerk.: *The View from Building 20*, Cambridge, Mass, MIT Press 1–52.

- Noam Chomsky 1995: *Categories and Transformations in The Minimalist Program*, Cambridge, Mass, MIT Press.
- Cinque, Guglielmo 1999: *Adverbs and functional heads*, New York, Oxford University Press.
- É. Kiss, Katalin 1993: Wh-movement and specificity, *Natural Language and Linguistic Theory* **11**.
- É. Kiss, Katalin 1998: Multiple topic, one focus?, *Acta Linguistica Hungarica* **45**, 3–29.
- Horvath, Julia 1995: Partial Wh-movement and Wh scope-markers, in István Kenesei szerk.: *Approaches to Hungarian* **5**, Szeged, JATE, 89–124.
- Horvath, Julia 1998: Multiple Wh-phrases and the Wh-scope-marker strategy in Hungarian interrogatives, *Acta Linguistica Hungarica* **45**, 31–60.
- Kálmán László (szerk.) 2001: *Magyar leíró nyelvtan: Mondattan* **1**, Budapest, Tinta Kiadó.
- Lipták, Anikó 2001: *On the Syntax of Wh-items in Hungarian*, LOT, the Netherlands.
- Mahajan, Anoop 1990: *The A/A-Bar Distinction and Movement Theory*, PhD disszertáció, Cambridge, Mass, MIT.
- McDaniel, Dana 1989: Partial and multiple Wh-movement, *Natural Language and Linguistic Theory* **7**.
- Puskás, Genovéva 1998: A split CP approach: Evidence from Hungarian, in Casper de Groot – István Kenesei szerk.: *Approaches to Hungarian* **6**, Szeged, JATE Press, 183–208.
- Rizzi, Luigi 1990: *Relativized Minimality*, Cambridge, Mass, MIT Press.
- Rizzi, Luigi 1991: *Residual Verb Second and the Wh-criterion*, Technical Reports in Formal and Computational Linguistics 2. Faculté de letters, Université de Geneve.
- Selkirk, Elisabeth 1986: *Phonology and Syntax: The Relation between Sound and Structure*, Cambridge, MIT Press.
- Simpson, Andrew 2000: *Wh-movement and the Theory of Feature Checking*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins.
- Surányi, Balázs 1998: Optimal Operators in Hungarian and Some Typology, in *Working Papers in the Theory of Grammar* **5/2**, MTA Nyelvtudományi Intézet.